

Herontwerp de democratie: van het bestuur naar zelfbestuur

Laten we eerlijk zijn. We zijn eigenwijs en eenmaal aan de macht geloven we maar al te vaak in onze eigen voortreffelijkheid. We zijn netter dan anderen en we vinden dat anderen beter moeten luisteren. Gelukkig kennen we anderen die net als wij betrouwbaar zijn. Maar dat geldt niet voor iedereen. Om een prachtige democratie te ontwerpen waarin de macht bij het volk ligt, lijkt het het beste om de mensen er in eens stevig onder handen te nemen. Zo las ik tenminste enige tijd gelden een pleidooi voor een kiezersexamen. Dit is van alle tijden. Mijn overgrootouders hadden bijvoorbeeld geen stemrecht. Mijn opa kreeg stemrecht in 1917 en mijn oma in 1919. De Grondwetsherziening van 1848 die de basis legde voor ons stelsel en de Gemeentewet van 1851 (met rechtstreekse verkiezing van de gemeenteraad) bracht niet veel democratie voor mijn overgrootvader.

Tegenstrevende krachten

De Amerikanen die in de VS de kans kregen om te leren van Europa en het bestuur van de samenleving ontwierpen, kozen -anders dan veel mensen nu denken juist niet voor democratie. De founding fathers in de VS waren gericht op tegenstrevende krachten, countervailing powers.

Die gedachte hadden ze mede opgedaan door denkwerk vanuit Nederland. Baruch Spinoza (hij zou nu allochtoon genoemd worden of Portugese-Nederlander) was zocht naar mechanismen om machtsmisbruik tegen te gaan. Spinoza zag dat patriciërs niet konden kiezen "*slechts geleid door ijver voor het algemeen welzijn*". Ze hadden namelijk de gewoonte om, als hun tegenstanders er niet bij waren, niet te kiezen voor het algemeen welzijn en de wet, maar voor gelijkgestemden. Daarom pleitte hij er voor om ook andere groepen te laten meepraten. Niet om allemaal te beslissen, maar om te zoeken naar een systeem dat machtsmisbruik voorkomt. Dat betekent aandacht voor tegenmacht, rechten voor minderheden, vrijheid van meningsuiting.

Gelijkgestemden hebben immers de neiging anderen buiten te sluiten, lastig te vinden, vast te houden aan hun eigen gelijk, niet te luisteren naar argumenten die niet passen in hun wereldbeeld. Gelijkgestemden waren vroeger de mensen die censuskiesrecht hadden, later groepen gereformeerden, groepen katholieken of socialisten. Nu zijn het hoog opgeleiden versus laag opgeleiden of Turkse Nederlanders versus de rest. De vertegenwoordigende democratie bood daar een goede oplossing voor. Vertegenwoordigers van diverse belangen werden gedwongen met elkaar in debat te gaan en het eens te worden. Dat lijkt redelijk te werken, maar ik zal laten zien dat herontwerp geen overbodige luxe is. Meer dan vroeger spreken en debatteren gelijkgestemden vooral met elkaar.

Revolutiejaar 1848, partijen en een massale verzorgingsstaat

Onze lokale democratie is ontworpen na het gedenkwaardige "revolutiejaar 1848". de benaming voor een reeks opstanden die zich in die tijd in grote delen van Europa voordeden. In Nederland was er geen revolutie. Koning Willem II was wel doodsbang zelf het slachtoffer van een revolutie te worden, zoals veel van zijn koninklijke collega's overkwam, zodat hij tegenover zijn ministers verklaarde dat hij in één nacht van conservatief tot liberaal was geworden. Thorbecke werd de grondlegger van de

Nederlandse parlementaire democratie. In 1851 werd de eerste Gemeentewet ingevoerd. Wij hadden de macht veroverd op de koning? Niet dus!. Het systeem van Thorbecke was niet af, maar dat hoefde ook niet. Het hield ruimte voor tegenstrevende krachten. Het systeem van 1851 heeft ruimte geboden voor veel vernieuwing en verandering.

De grootste vernieuwing in de democratie sinds 1851 (de eerste Gemeentewet) was rond zelforganisatie: de introductie van politieke partijen. In 1879 ontstond de eerste politieke partij: de Anti Revolutionaire Partij (ARP). Hij richtte zich op zelforganisatie van zijn gemeenschap, de gereformeerde kleine "luyden". Zij moesten vertegenwoordigd worden, want zij kwamen in de liberale volksvertegenwoordiging niet aan bod! Maar het ging niet alleen over vertegenwoordiging in de Kamer of de gemeenteraad. Zelforganisatie was de belangrijke en doorslaggevende vernieuwing. Dat zagen we bij arbeiders en de vakbeweging, maar ook bij woningcorporaties, scholen, zorgverzekeraars en ziekenhuizen.

Zonder zelforganisatie hadden we geen algemeen kiesrecht veroverd. Tot aan de Grondwet van 1887 gold in Nederland het censuskiesrecht. Vanaf 1887 bepaalde de wet dat het kiesrecht voor de Tweede Kamer uitgeoefend zou kunnen worden door de mannelijke ingezetenen, tevens Nederlanders, die door de Kieswet te bepalen tekenen van geschiktheid en maatschappelijke welstand bezitten.

Zelforganisatie en vernieuwing

De democratie zoals we die nu kennen is een gevolg van de zelforganisatie, een gewortelde gedachte dat iedereen recht heeft om deel te nemen aan de democratie en doordat mensen hebben geleerd er mee om te gaan.

Als voorbeeld neem ik mijn familie. Het geslacht Albeda was een geslacht van boerenknechten. Ze betaalden rond 1848 niet genoeg belasting om stemrecht te hebben. En veel mensen zullen gedacht hebben dat het misschien wel zo verstandig was om hen geen kiesrecht te geven. Zij vonden zichzelf beter geschikt. Zo was mijn overgrootvader Willem Albeda landarbeider die in conflict kwam met de boer waar hij werkte. Het ging om mijn opa en zijn broer die in de schuur speelden om aan de kou thuis te ontsnappen. De boer gooide hen de schuur uit, waarop Willem zei: "Ik werk voor jou, mijn vrouw werkt voor de boerin, mogen mijn kinderen dan niet in de schuur spelen?" en hij nam boos ontslag. Dat was nogal wat, want werkloosheid midden in de winter betekende geen geld en de kerk wilde zo'n revolutionair niet steunen. Troelstra's Sociaal democratische arbeiderspartij heeft hem toen een half jaar gesteund.

De zoon van Willem Albeda, mijn opa, was op weg om ook boerenknecht te worden. Een boer zag echter meer in hem en moedigde hem aan om te kiezen voor avondstudie en op te klimmen. Dat was een groot succes. Hij schopte het niet alleen tot ambtenaar bij de dienst Invoerrechten en Accijnzen, maar ook tot voorzitter van de Bond van Belastingambtenaren en lid van de Verbondsraad van het CNV.

Vernieuwing start niet met de formele democratie. In de zelforganisaties zoals vakbonden of scholen maakten mensen kennis met elkaar. Men ging in debat met elkaar en ontwikkelde gedachten over solidariteit en "welbegrepen eigenbelang". Het gaat dan niet om je korte termijn eigen belang, maar je belang en dat van anderen in dezelfde situatie. Het gaat om je inleven in anderen en wat het betekent als de samenleving iedereen op de gelijke manier aan dat belang tegemoet komt. Het gaat een rationele en morele aanspraak op rechtvaardigheid en gelijkheid. Natuurlijk was dat een discussie met gelijkgestemden,

maar hun vertegenwoordigers confronteerden hen met andere gedachten van andere groepen. Zo keken ze wat er samen met anderen van Nederland terecht moest komen.

De verzorgingsstaat en de rechtstatelijke democratie zijn gebleven, de zelforganisatie via politieke partijen en vakbonden niet. De democratische cultuur is er nog steeds, zij het minder sterk. In 1948 was 13% van de kiezers lid van een politieke partij tegen iets meer dan 1% nu. De organisatiegraad van de vakbeweging is wat beter, maar het is onder de 20% gezakt, van 40% in de jaren zestig.

Schaalvergroting

Na de introductie van de politieke partijen was er een andere grote verandering in de lokale democratie: de enorme schaalvergroting en de daarmee samenhangende anonimisering. In 1900 was de gemiddelde grootte van een gemeente 4.553 inwoners. Hebben we het nu over de lokale democratie, dan praten we over een gemiddelde gemeente van 43.536 inwoners.

De gedachte was oorspronkelijk dat het gemeentebestuur zelf voor zijn inkomsten moest zorgen en dus moest leven van zelf geheven belastingen. Daardoor was er een duidelijke afweging tussen baten en de lasten die bewoners daarvoor moesten opbrengen. Heel lang heeft de gemeente 'geleefd' van diverse vormen van inkomsten- en vermogensbelastingen. In 1929 werd het Gemeentefonds ingesteld. De gemeenten kregen een algemene uitkering en het belastinggebied werd beperkt. Maar het takenpakket is wel steeds vergroot. De overheid grijpt inmiddels dieper in op het leven van mensen. Gemeenten geven het meeste geld uit aan taken in het sociale domein: werk en inkomen, jeugd en maatschappelijke ondersteuning. De afweging tussen de lasten die mensen moeten opbrengen en de baten die ze ontvangen is veel vager geworden.

De overheid is anoniemer geworden in een tijd waarin mensen meer gewend zijn geraakt dat zij minder gevoelig zijn voor autoriteit en individualistischer zijn.

Massale verzorgingsstaat met bestuurders die we niet kennen

Vanaf de jaren zestig kwam er een betekenisvolle trend bij van *horizontalisering*. De hiërarchie wordt in die horizontalisering afgebroken. Maar startte de Grondwet van 1848 niet ook met horizontalisering? De koning besliste niet meer alles alleen en zijn woord was niet meer wet. Het ging van sterk verticaal naar iets horizontaler. Mijn overgrootvader kreeg dan wel geen stemrecht, de dominee en de schoolmeester wel.

Gezag is niet meer vanzelfsprekend. We leggen ons niet meer automatisch neer bij wat vertegenwoordigers hebben afgesproken. Als jochie van 6 schijn ik een keer de fout in te zijn gegaan op school. Bij het huwelijk van mijn juf uit de eerste klas mochten twee leerlingen iets zeggen. Ik was uitgekozen als een van de twee. De hoofdonderwijzer vertelde mij wat ik bij die gelegenheid moest zeggen. In mijn onschuld vroeg ik daarna of ik ook gewoon kon zeggen wat ik er zelf van vond. Mijn moeder werd daarna bij de hoofdonderwijzer geroepen. Mijn moeder was juist trots op mijn opmerking. De opvoeding was al aan het veranderen van een bevelshuishouding naar een onderhandelingshuishouding. De school moest er nog erg aan wennen.

Zo zijn we gegroeid naar een massale verzorgingsstaat, met bestuurders die we niet kennen, gecontroleerd door een steeds kleinere groep volksvertegenwoordigers die lid zijn

van partijen waar wij niet lid van zijn. De taken worden uitgevoerd door een groot overheidsapparaat dat steeds vaker op regionale schaal opereert. We weten niet hoeveel geld we via lokale en landelijke belastingen betalen, we weten niet of de besteding goed uitgevoerd wordt, we hebben steeds minder vertrouwen in onze vertegenwoordigers. We hebben eigen meningen en erkennen niet automatisch gezag van anderen.

Zelf zijn we ook steeds diverser, met andere etnische en religieuze achtergronden. Om het allemaal nog ingewikkelder te maken, stellen sociale media ons in staat om ons terug te trekken in groepen gelijkgestemden. Zelforganisatie is veel vluchtiger geworden. Voor een woedende handtekeningenactie op facebook of een twitterfestijn zijn in korte tijd massa's te organiseren, maar het is veel moeilijker om continuïteit te garanderen en bijvoorbeeld het bestuur van een voetbalclub te vullen. Wil je een initiatief opzetten in je buurt, dan loop je aan tegen beleidsregels en structuren die je in de weg zitten. Ouders die zelf een school of een creche opzetten lopen vast.

Het uiten van een mening is heel gemakkelijk en zeer zichtbaar, maar verantwoordelijkheid nemen voor een initiatief is lastiger. Debatten over hoe we de samenleving invullen, verantwoordelijkheid nemen en wat daarbij welbegrepen eigenbelang is om voor op te komen veel minder voor.

Zelforganisatie en het nemen van verantwoordelijkheid

Mijn vader ging naar de MULO, bleek goed genoeg te kunnen leren voor de HBS en kreeg zelfs een beurs om te kunnen studeren. Het werd economie, want voor theologie moest je op kamers en dat was onbetaalbaar. De studie economie bracht hem bij het CNV als economisch adviseur bij de Bouwbond van het CNV. Een grote en sterke vakbond mocht niet alleen tegengeluiden laten horen, maar ook zeggen hoe hij het wèl wilde. In 1950 werd de SER opgericht. Dat was de tijd van de wederopbouw. Men was het er in brede kring over eens: de overheid moet zich meer gaan bemoeien met economische groei, werkgelegenheid en sociale zekerheid. Maar de overheid kon dat niet alleen. Slechts waarmaken door het bedrijfsleven (ondernemers en werknemers) blijvend bij het oplossen van deze maatschappelijke vraagstukken te betrekken kon er een goede geleide economie en een welvaartsstaat opgebouwd worden. De vertegenwoordigers leerden samen met anderen te besluiten.

Misschien is het leuk dit citaat van hem uit 1953 op te halen over zelforganisatie. *“De geleide economie, met geleide lonen, de welvaartsstaat (...) zij dreigen de vakorganisatie uit te hollen en daardoor steeds meer verantwoordelijkheid te ontnemen aan de kleine man, wie op den duur slechts het stemrecht blijft om zich te laten gelden (eens in de vier jaar).”* Hij meende dat alleen het stemrecht te weinig was. Hij wilde de mensen welzijn, maar ook de verantwoordelijkheid geven. Met zijn achtergrond wist hij dat mensen die verantwoordelijkheid best aankunnen.

Mijn vader klom vervolgens verder op en werd van vakbondsman uiteindelijk minister (1977 – 1981, kabinet Van Agt – Wiegel). Hij heeft zich wild geërgerd toen hij als minister een hoge ambtenaar eens achteloos hoorde zeggen: *“Ach hun grootouders waren nog analfabeet!”*. Mijn vader wist dat dat ook voor een van zijn eigen grootouders gold.

De zelforganisatie zorgde ervoor dat er bij hem thuis stevig gediscussieerd werd over de kerk (de vrijmaking) en de rol van de vakbond. Zelforganisatie zorgde ervoor dat er een stevige inhoudelijke basis was voor de verzorgingsstaat. Welbegrepen eigenbelang, solidariteit en wederkerigheid waren begrippen verbonden aan de gedachten over steun

aan mensen die zichzelf onvoldoende konden helpen.

Bij mijn vader thuis werd daar veel over gesproken, maar in mijn jeugd thuis trouwens niet: mijn vader was al voortdurend bezig met politiek en was hij thuis, dan las hij vooral veel.

Nu wordt er bij mij thuis weer meer over gesproken. Niet over de vakbeweging, maar eerder over hoe we met de bewoners van de buurt omgaan. Dat is vooral het gevolg van het kopen van een eigen huis in een omgeving waar de bewoners veel zelf aanpakken. We kochten het appartementsrecht van een huis dat deel uit maakte van de Kersentuin. Gezamenlijk hebben de bewoners van de Kersentuin een projecthuis waar activiteiten georganiseerd worden, de binnentuinen worden gezamenlijk onderhouden. Zelfs de openbare ruimte is in beheer bij Bewonersvereniging de Kersentuin. De gemeente draagt het geld dat het beheer van de openbare ruimte normaal kost af aan de Bewonersvereniging. Wie in de Kersentuin woont draagt automatisch bij aan de kosten van het projecthuis, de tuinen en activiteiten als het zomerfeest, de kerstborrel, het oudejaarsfeest en andere culturele activiteiten.

Ik moet eerlijk bekennen dat het mij in eerste instantie niets leek, zoveel met je burens te maken hebben. Dat betekent uiteindelijk vergaderen of nog erger: er op aangekeken worden als je niet meedoet aan het onderhoud van het openbaar groen.

In de praktijk valt het mee om zoveel met de burens om te gaan en samen dingen te ondernemen. Niet die vergaderingen vallen mee: er wordt teveel en te lang vergaderd. Wel het anderen er op aankijken als je niet meedoet aan het onderhoud van het groen of de Kerstborrel niet bezoekt. Dat doet men niet. Er is vrijheid, gelijkheid en broederschap, waar ik elders vaak alleen vrijheid en gelijkheid tref. Dus zijn er ook gesprekken met mensen waar ik anders niet mee te maken zou hebben. Mensen die lastig zijn om mee om te gaan, die in mijn ogen zeuren (zoals ik in hun ogen zeur). Er zijn discussies over wederkerigheid en welbegrepen eigenbelang, ook al worden ze niet zo benoemd. Er is aandacht voor de democratische regels waar je je aan moet houden. Wat mag met een eenvoudige meerderheid besloten worden en wat vraagt een tweederde meerderheid van stemmen? Maar ook aandacht hoe we mensen recht doen als ze niet op vergaderingen komen of wat we van mensen verwachten als ze het bewonersbestuur aanspreken en zich opstellen als klant van de Kersentuin.

Die zelforganisatie is nog steeds van groot belang, niet in het minst om met mensen onderling te praten over democratie, het helpen voor elkaar, wat je zelf kunt doen aan de democratie en wanneer je terecht opkomt voor je belangen.

Het WRR - rapport "Vertrouwen in de buurt" gaf een nieuwe impuls aan het denken over eigen kracht en zelf organisatie. Er zijn mogelijkheden die bewoners hebben om zaken zelf aan te pakken. De mogelijkheid daarvan en het geloof dat het kan lijkt verdwenen. *"In Deventer vertellen leden van een actieve bewonersgroep dat ze zonder de wijkaanpak – waarbinnen ze werden ondersteund door een opbouwwerker en een gemeenteambtenaar en aanspraak konden maken op een wijkbudget – nooit op het idee gekomen waren gezamenlijk de overlast in hun straat aan te pakken."* Net zoals ik zelf nooit op het idee was gekomen om met mijn burens het openbaar groen te beheren of gezamenlijk een glasvezelnet aan te leggen.

In Nederland zijn we in de loop der jaren steeds beter geworden in het maken van individuele keuzen. Het maken van keuzen voor en met groepen gaat ons minder goed af. Precies daat gaat de democratie over.

De integrerende werking van de huidige democratie

Na de lofzang op de zelforganisatie en de constatering dat zonder zelforganisatie geen algemeen stemrecht en geen verzorgingsstaat was opgebouwd is het tijd om aandacht te geven aan de vertegenwoordigende democratie en inclusieve instituties. Want ook die pijlers van de democratie zijn een lofzang waard.

Democratie als systeem dat checkt en bijstuurt

Een democratie werkt als systeem bij de gratie van deze drie pijlers. Het werkt zo goed, dat we die voorwaarden voor vanzelfsprekend zijn gaan nemen. Om terug te komen waar ik startte: We zijn eigenwijs en eenmaal aan de macht geloven we maar al te vaak in onze eigen voortreffelijkheid. Daarom is er een systeem nodig van tegenstrevende krachten om bij te sturen.

De formele democratie biedt ons de kans om zonder geweld mensen die hun macht misbruiken of ideeën hebben die de meeste mensen niet aanstaan (of mensen die we gewoon zat zijn) weg te sturen. De formele democratie dwingt verschillende belangengroepen om met elkaar in debat te gaan en zo te zoeken naar oplossingen die aan de verschillende belangen tegemoet komen. Gelijkgestemden kunnen zich niet terugtrekken in hun eigen gelijk. Ook heeft het weinig zin om voortdurend boos te zijn op de meerderheid die volgens jou geen goede resultaten behaalt. De vertegenwoordigende democratie stuurt naar verantwoordelijkheid nemen voor de hele samenleving.

Dat was een succes! Kleine partijen die een snaar raken hebben invloed en hun zorgen vinden we met vertraging terug in de programma's van grotere partijen. De vertegenwoordigende democratie is wendbaar en heeft zich steeds kunnen veranderen. De lokale democratie is hiervan een prachtig voorbeeld. Landelijke politieke partijen domineren niet automatisch ook de plaatselijke politiek. Plaatselijke partijen komen op met een goede verbinding met bewoners. Het start vaak met vooral veel mediawijsheid en tegenstemmen, vervolgens moeten ze zich bewijzen in het bespreken wat ze dan wel willen. En ze gaan ook wel eens op hun bek wegens onervarenheid, maar dat hoort er bij. Het systeem werkt.

Maar er is ook een lofzang nodig op sterke instituties. Het bestaan van sterke inclusieve instituties is ook een voorwaarde voor een goed systeem dat bijstuurt. Instituties zijn inclusief als er sprake is van een onpartijdig rechtssysteem en van publieke diensten die de mensen gelijke kansen geven. Inclusieve instituties zorgen ervoor dat iedereen gelijk is voor de wet en dat de overheid en de bestuurders zich houden aan de wet net zo goed als wij schlemielen er ons aan moeten houden. In zijn boek *Political order and political decay* geeft Fukuyama aan dat een goed werkende democratie niet vanzelfsprekend een blijvend systeem is, maar ook dat landen waar een goed werkend en onkreukbaar overheidsapparaat aanwezig is een betere democratie ontwikkelen dan landen waar de democratie opkwam terwijl er nog geen sterke bureaucratie was. In landen zonder sterke bureaucratie kan de bureaucratie zich teveel gaan richten op de politiek. Iedereen is dan weliswaar gelijk, maar de een is wel meer gelijk dan de ander.

Tegenwoordig is bureaucratie een vies woord, maar dat komt omdat we een overheidsapparaat en een betrouwbare bureaucratie hebben. Je ziet pas hoe belangrijk deze is, wanneer die afwezig is. Denk aan Griekenland waar geen betrouwbare

belastingdienst is, geen goed werkend kadaster en het overheidsapparaat gevuld is met ambtenaren die hun baan verdienen aan de politici die om herkozen te worden baantjes uitdeelden.

Abraham Lincoln vatte bij zijn inauguratie de drie voorwaarden rond de werking van de democratie zo samen *“A majority held in restraint by constitutional checks and limitations, and always changing easily with deliberate changes of popular opinions and sentiments, is the only true sovereign of a free people”*.

Democratie als systeem dat sneller kan bijsturen

De democratie met de gemeenteraad, het college, het ambtelijk apparaat en diverse zelforganisaties is een systeem. Het systeem dat checkt en bijstuurt moet voorbereid zijn op snelle veranderingen. De stad en vooral het centrum leek 30 jaar geleden nog ten dode opgeschreven. Nu zijn de authentieke stadscentra juist weer heel aantrekkelijk. Maar het is niet noodzakelijk zo dat dat over 30 jaar nog zo is. De ontwikkelingen gaan nog sneller dan dat. Denk aan hotelbeleid en de komst van AirBnB, denk aan bedrijfsverzamelgebouwen, groei van het aantal ZZP'ers en thuiswerken, denk aan verkeersbeleid en zelfsturende auto's, of aan fietsbeleid en de opkomst van ouderen op snelle elektrische fietsen.

Snelle veranderingen zijn bij de stad gaan horen. Een flexibele stad brengt meer economische groei omdat de stad beter om kan gaan met de beweeglijke en flexibele wereld. Flexibiliteit is ook nodig bij wonen en zorg. Ook dat is in een hoog tempo aan het veranderen, met de nodige kinderziektes, maar het gebeurt wel. Voor dorpen en buurten geldt dat overigens net zo goed. Dat vraagt globalere bestemmingsplannen, stapsgewijze financiering die ruimte biedt voor tussentijdse verandering en goed aansluiten op kansen die de mensen ter plekke zien. Oog hebben voor nieuwe onverwachte kansen en co-creatie zien als belangrijk ontwerpmethodiek, gebruik maken van big data. De gemeente kan zo een *smart village* worden. Dat klinkt heel jong en fris, maar “smart” gaat net zo goed op voor de zorg op maat. Natuurlijk zijn we er nog niet, want de maatschappij verandert snel, maar we staan niet stil.

Is de stad nog wel van ons?

Dat brengt ook nieuwe vragen voor het herontwerp van de democratie. De belangrijkste is natuurlijk: Is dit systeem nog wel van ons? Is het onze stad, ons bestuur en onze overheid? Hoe zorg je dat alle inwoners zich thuis blijven voelen in de flexibele stad of kern? Want verandering brengt wel (op termijn) economische voorspoed, maar veel mensen voelen zich niet alleen niet prettig bij snelle veranderingen, maar zij zien vooral anderen profiteren.

Simpel gezegd: profiteren de inwoners wel van de flexibiliteit of heeft de ene groep er vooral last van en incasseert een andere groep de voordelen? Is het democratisch systeem inclusief genoeg?

Is het welbegrepen eigenbelang om mee te gaan in die flexibele economie? Is het moreel terecht en wat betekent het voor de kansen van groepen mensen die niet makkelijk meekomen in die veeleisende economie? Daarvoor is co-creatie een belangrijke voorwaarde, maar niet de enige. Want bij co-creatie loopt de groep die zal profiteren van de nieuwe ontwikkeling voorop. Dan komen de vragen op: is het simpel eigen korte termijn

belang? Of is het welbegrepen eigenbelang gebaseerd op morele overtuigingen. Bij de laatste vraag kijk je wat het nastreven van jouw belang betekent voor de belangen van de ander. Dat is wat ingewikkelder dan in een korte tweet zeggen dat je het niet eens bent met de wethouder. Want de wethouder moet ook opkomen voor de belangen van de mensen die niet participeerden.

Herontwerp van de lokale democratie

Herontwerpen we de lokale democratie, dan moeten we kijken naar de drie voorwaarden. Het gaat er niet alleen om te kijken naar de gemeenteraad en wethouders. Het gaat om inclusieve instituties en zelforganisatie. Die laatste twee pijlers zijn toe aan herontwerp.

De eerste kan bijgeschaafd worden door referenda, loting, burgerjury's en burgervisitaties in te bouwen. Ik pleit niet voor het vervangen van de representatieve democratie. Stemmen is de minst ongelijke manier om beleid te maken en uit de geschiedenis kunnen we leren dat de representatieve democratie flexibel is. En het rare is: met meer aandacht en ruimte voor burgerinitiatieven en burgerkracht is het noodzakelijker om meer te rekenen op die stembus om de macht weer gelijk te trekken tussen de mensen met invloed en een succesvol netwerk en de mensen die dat niet hebben.

Kleiner , flexibeler en bijshaven

Laten we de representatieve democratie vooral behouden. Wel kan het gebied waar de representatieve democratie over gaat kleiner. Want op veel gebieden is het mogelijk om als bewoners zelf invulling te geven. De representatieve democratie zal de grootste invloed ondergaan van de sociale media die het mogelijk maken om rechtstreeks met de eigen kiezers te communiceren. Fantastisch natuurlijk dat dat kan, maar het werkt wel desintegrerend. Er is geen vergelijking met andere politieke vertegenwoordigers en de uitlatingen van de politici worden niet gecheckt door krant en televisie. Veel verandert vanzelf. Wie niet los komt uit de ambtelijke stukken zal uiteindelijk weinig succes hebben. Daar is geen stelselwijziging voor nodig.

Directe feedback van burgers zal wel gemakkelijker door moeten dringen in de vertegenwoordigende politiek om sneller te kunnen bijsturen als dat nodig is. Dat kan met burgerjury's en referenda. Verder is er geen reden om het gebied waar de gemeenteraad over gaat zo uitgebreid te laten zijn. In onze buurt kunnen we zelf heel veel doen. Denk aan het werken met buurtrechten en maatschappelijk aanbesteden. Er kan veel meer via zelforganisatie ingevuld worden. En bewoners kunnen betrokken worden bij het behouden van een goed beeld van de uitvoering door meer directe feedback vanuit hun eigen leefwereld op te halen.

Ik pleit ook voor een recht op subsidiariteit bij besluiten. Als een besluit op een te hoog niveau genomen wordt, krijgen burgers het recht met een beroep op subsidiariteit het besluit op een lager niveau te eisen, dichterbij de mensen waar het om gaat. Een juridisch college toetst.

Kijk of nieuwe instituties nodig zijn om de countervailing power tegenover de gemeente verder te versterken: Stel bijvoorbeeld de stadsdemocraat in. De stadsdemocraat kijkt naar de procedures voor participatie zoals de Rekenkamer kijkt naar de verantwoorde besteding van gelden.

De gemeenteraad kan veel experimenteren. Een mooi voorbeeld vind ik het idee van Kiezerskeus van Jan Veneman. Deskundigen en belanghebbenden ontwerpen minimaal drie beleidsrichtingen voor de zaken die ons allen treffen: zorg, veiligheid, onderwijs, enzovoort.– Ieder scenario wordt op internet getoond en uitgelegd, als in een toonkamer. De kosten staan erbij, en ook wat het op middellange termijn oplevert voor wie. De gemeenteraad stelt na een Kiezerskeus de beleidsrichting vast.

Inclusieve instituties

Een kenmerk van goede inclusieve instituties is dat ze zonder aanzien des persoons werken, dat machthebbers gelijk behandeld worden als onmachtigen en dat ambtelijke trots ertoe leidt dat bestuurders waar nodig tegengesproken worden. Ik gaf al aan dat het overheidsapparaat erg groot is geworden en ver is komen te staan van de buurtbewoners die er op moeten vertrouwen. Dat geldt eveneens voor de rechterlijke macht. Uit internationaal onderzoek blijkt dat onze ambtenaren en onze rechterlijke macht relatief goed functioneren.

Wereldwijd blijkt dat we steeds meer vertrouwen hebben in mensen zoals wijzelf en steeds minder in overheidsfunctionarissen. Het vertrouwen is in Nederland wel groter dan elders (en terecht), maar het is niet vanzelfsprekend. Als de overheid minder confectie levert en meer maatwerk, stelt dat nieuwe eisen aan de controle. Niet alleen de rechtmatigheid en rechtvaardigheid, maar ook hoe de overheid omgaat met onze persoonsgegevens. .

Het rechterlijk systeem werkt traag en is niet gericht op het oplossen van geschillen, ook al is er veel vertrouwen. Toegang tot de rechter is niet vanzelfsprekend. Advocaten richten zich op het winnen van een strijd en er het beste uithalen. Was er vroeger in elke stad een kantongerecht, nu is dat fors verminderd. Het is gebruikelijker dat politici zich over rechters en gerechtelijke uitspraken uitspreken. Rechters worden publiekelijk door een volksvertegenwoordiger knettergek genoemd.

De overheid moet maatwerk gaan leveren en dat is in volle gang. Maar wie weet hoe ze werken, hoe zorgvuldig ze dat doen? De rechtsstaat moet weer naar de mensen toe en terug naar de bron waar het mee begon om geschillen op te lossen.

Dat lijkt langzaam te gaan, maar kijk naar het sociale domein en je ziet grote veranderingen. Kijk naar mediation dat een grote vlucht heeft genomen. Toch wat aanzetten om de overheid en de rechterlijke macht meer burgergericht te maken. Het thema is niet controle vergroten, maar feedback versterken

Zet meer burenrchters in. De burenrchter spreekt recht in de buurt en laat mensen zien hoe een inclusieve juridische procedure werkt. De Burenrchter helpt burenr bij het vinden van een duurzame oplossing voor een conflict als buurtbemiddeling geen uitweg meer biedt. De Burenrchter bekijkt daarvoor altijd de situatie ter plekke. Eerst kijkt de Burenrchter of er via een gesprek een oplossing mogelijk is. Blijft het conflict bestaan, dan kan de Burenrchter een beslissing nemen waaraan de burenr gebonden zijn. Zo leren de mensen in de buurt hoe zorgvuldig onze rechtspraak werkt. Tegelijk ziet de rechter beter wat er in de wijk gebeurt.

Laat bewoners de ambtenaren feedback geven. We leven met de fictie dat de gemeenteraad alle besluiten en manieren van werken van het ambtenarenapparaat kunnen controleren. Ondertussen verwachten we van de ambtenaren maatwerk en inspelen op de persoonlijke situatie (en dus binnen ruime kaders zelf beslissen).

We kunnen starten met het invoeren van De Tweede Mening: een burgerjury om in beroep te gaan bij bewoners tegen een beslissing van de gemeente rond het sociale domein. De ambtenaren leren veel door te kijken hoe een burgerjury oordeelt, wat goed gaat en wat niet. De mensen worden uit hun klantenrol gehaald, want ze bedenken dat je wat je de een gunt ook een ander moet gunnen en dat brengt kosten met zich mee. Met burgeraudits en de Tweede Mening krijgt de ambtenaar meer directe feedback Alles binnen het door de gemeenteraad vastgelegde kader!

Herstel het opbouwwerk in ere. Niet kritiekloos, maar wees eerlijk dat niet iedere buurt in staat is zichzelf op te richten als het mis gaat. Steun vanuit het opbouwwerk kan het verschil maken voor buurtbewoners die collectieve verantwoordelijkheid willen nemen voor een gebied dat dreigt af te glijden. Zelforganisatie is niet vanzelfsprekend inclusief. Het kan ook leiden tot versterking van de bestaande machtsverhoudingen, bijvoorbeeld die van buurtburgemeesters. Voor je het weet is er weer iemand overtuigd van zijn eigen voortreffelijkheid.

Zelforganisatie, ons bestuur en onze gemeente

Dat brengt ons tot zelforganisatie. De essentie van herontwerp van de lokale democratie is niet het inbrengen van meer stemmingen, andere vertegenwoordiging, betere inspraak of afschaffen van politieke partijen. De essentie is het terugbrengen van eigenaarschap naar ons als bewoners en ervoor zorgen dat er een systeem blijft met tegenstrevende machten.

Toen de politieke partijen nog volop vertrouwen genoten, werd de naar voren geschoven bestuurder gezien als "onze man". Als hij een compromis sloot (en dat in de partijbladen en -kranten uitlegde), konden we er op vertrouwen dat het compromis voldeed aan onze wensen. Inmiddels zien we niemand meer als "onze man", want we zijn beter opgeleid en weten vaak meer van de kwesties waar de gemeenteraad over praat dan onze vertegenwoordigers. Maar als we ons richten op zelforganisatie moet dat wel ergens toe leiden. Als de stad weer van ons moet worden, moeten we ook verantwoordelijkheid nemen.

De zelforganisatie vindt steeds meer virtueel plaats. Op Facebook en Twitter vinden we gelijkgestemden. Politieke partijen zijn dood. De vakbond is nog steeds betekenisvol, maar is vooral sterk als ze zich ergens tegen verzet. Woningcorporaties zijn niet meer van de huurders. Verzekeraars zijn geen herkenbare onderlinge waarborgmaatschappijen van de verzekerden, ook al zijn de ziektekostenverzekeraars niet gericht op het maken van winst en koesteren zij soms ook hun karakter als zelforganisatie.

Er zijn nieuwe vormen van zelforganisatie opgekomen. Bewoners richten energiecorporaties op en richten hun eigen energievoorziening op met windmolens en zonnepanelen. Er zijn meer corporaties dan ooit.

Maar er zijn ook andere vormen van zelforganisatie. De facebookpagina Nederland Ons Vaderland schopte het met weinig middelen tot ruim 250.000 likes en was uitsluitend gericht op het uitsluiten van anderen. Typisch een groep gelijkgestemden die zich met nieuwe middelen organiseert. Er zijn veel besloten groepen op Facebook die organiseren dat er nepnieuws verspreid wordt. Een facebook-"vriend" van mij grijpt elke dag elk bericht over Marokkanen of Turken aan om de geesten te beïnvloeden en te doen alsof we van Marokkaanse en Turkse Nederlanders niet anders mogen verwachten dan dat ze opgroeien tot kleine of grote criminelen.

Er zijn in de samenleving ook belangrijke en groeiende anti-democratische krachten.

Meer mensen denken met eigenrichting de samenleving een bepaalde kant op te duwen. Al Qaida en de Islamitische Staat zijn organisaties van mensen die andersdenkenden uitsluiten. Individuen worden klaargestoomd om wapens te zijn om de Westerse Verlichte samenleving te verstoren en angst te zaaien. Een dierenactivist denkt de wereld te kunnen verbeteren door Pim Fortuyn te vermoorden. Een Islamextremist meent het recht te hebben iemand die de Islam beledigd te mogen vermoorden. De lijsttrekker van de op een na grootste partij kan al twaalf jaar niet zonder beveiliging over straat. Je kunt zijn ideologie verafschuwen, maar mensen kennen zich het recht toe met wapens zelf te besluiten.

De overeenkomst van de kwade vormen van zelforganisatie? Ze gaan niet meer in gesprek met anderen. Ze zenden alleen om mensen te beïnvloeden. Er is weinig eerbied voor feiten, want die zitten de meningen alleen maar in de weg.

Wie kijkt naar herontwerp van de lokale democratie moet niet alleen kijken naar de goede initiatieven van mensen die zichzelf organiseren, maar ook naar de kwade. Die goede en kwade groepen zijn er altijd geweest. Het was het systeem van representatieve democratie in combinatie met inclusieve instituties en zelforganisatie dat bijstelde en corrigeerde. Maar kun je met recht zeggen dat dat nog steeds goed gaat?

We zijn eigenwijs en geloven we maar al te vaak in onze eigen voortreffelijkheid. We zijn netter dan anderen en we vinden dat anderen beter moeten luisteren.

Een duwtje naar integrerende zelforganisatie

Er is een duwtje mogelijk een “nudge”, om mensen wat meer te laten kijken naar welbegrepen eigenbelang en zo naar het belang van de samenleving. Geef daarom voorrang aan mensen die in hun buurt voorzieningen zelf willen uitbaten, van buurthuis tot bibliotheek, van plein tot park. Geef huurders de kans een complex zelf te beheren en wat ze aan geld uitsparen in gezamenlijke voorzieningen te steken. Ze moeten dan wel leren naar elkaar te luisteren.

Bevorder alledaagse samenwerkende democratie.

Als mensen de kans krijgen hun eigen buurt vorm te geven, ontdekken ze weer het belang van integratie en mensen meenemen in de besluitvorming. Onze vertegenwoordigers regelen nu eenmaal niet alles, we vertrouwen er niet vanzelfsprekend op. Dus gaan we als we zo voortreffelijk zijn zelf besluiten in onze buurten en meer controleren en zelf meemaken hoe de politiek en de overheid werkt.

Voer lekencontrole in als aanvulling op de vertegenwoordigende democratie. Ingelote burgers controleren de macht. Pakweg 100 burgers nemen deze burgerplicht jaarlijks op zich op basis van loting. Het lot bepaalt dat jij dit keer wat tijd investeert in controle op het openbaar bestuur. De rekenkamer staat hen bij. Zij kijken naar de publieke waarde die door beleid tot stand is gekomen, de sociale gevolgen er van en of dit leidt tot nieuwe prioriteiten. Uit die controle komen zo voorstellen voor de politieke agenda. Controle door gelote burgers kan ook ruimte geven om te zien hoe de gemeente omgaat met persoonsgegevens. Vergelijk het met de burgerjury om vertrouwen te behouden in het rechtssysteem. In die burgercontrole is ruimte voor nuance, twijfel en wijsheid.

En de mensen die controleren? Die worden misschien wel nieuwe ambassadeurs voor de democratie.

Het kan en het lukt al voortdurend

Kijk ik terug naar mijn eigen familie, dan is mijn familie in een rap tempo gewend geraakt aan de veranderende wereld. We hebben geleerd dat we als boerenknechten evengoed rechten hebben als boeren. De democratische gezindheid is gebleven en is aangepast aan de veranderde wereld. Kijk naar mijn kinderen die op school met programma's als "de vreedzame school" leren om samen te werken. De anti-pestprogramma's op scholen leren kinderen om rekening te houden met anderen. In whatsapp-groepen leren de kinderen hoe mensen uit hun slof kunnen schieten, wanneer je iemand uit de groep moet gooien en hoe hij er weer in mag komen.

De familie Albeda doet inmiddels volop mee. Maar hoe zit het met de familie Copur die ooit uit Anatolie emigreerde en nu in Rotterdam is komen wonen? Of de familie Kwodno uit Ghana? Hoe gaat het in de toekomst? Vallen er groepen met een andere cultuur buiten? Ontstaat er een klasse die met genetische manipulatie "verbeterd" is, die zichzelf meer geschikt vindt om te besturen?

Dat gaat volgens mij niet gebeuren als de vertegenwoordigende democratie flexibel blijft, de instituties inclusief en de zelforganisatie een duwtje richting integratie krijgt. De democratische waarden blijven leven.